

Román természetbúvárok humanizmusa

Bár a szakosodás századában élünk, nem szabad szem elől tévesztelnünk, hogy a szaktudományok egyetlen törzs elágazásai, s hogy a tudomány — történeti, de bölcséleti szempontból is — alapvetően egységes. Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy a szaktudományok nemcsak analitikusak, hanem szintetikusak is lehetnek (lásd például a biomatematikát), s hogy a — gazdasági, pedagógiai vagy politikai — gyakorlat támasztotta igények hidat vernek a különféle kutatási területek közé.

Azonban minden kor a maga módján ítéli meg a természettudósoknak a társadalom és a kultúra, tehát a tulajdonképpeni emberi világ kutatóihoz való viszonyát. Erről tanúskodik a román tudomány története is.

*

Talán a felvilágosodással kell kezdenünk. Vessünk egy pillantást Amfilohie moldvai püspök munkásságára. Minden valószínűség szerint neki köszönhetjük az első román nyelvű földrajz- és számtankönyvet (1785, 1795). Ez az írástudó, látásmódjánál fogva, felvilágosítónak, oktatói tevékenységénél fogva Gheorghe Lazár és Gheorghe Asachi elődjének, tudományos eszméinél fogva a következő század harmincas éveiben kibontakozó természetkutatás előfutárának tekinthető. Földrajzából nem hiányoznak a kozmológiai és történeti fejezetek; alkalmazott aritmetikájában felveti a románok használta mértékegységek római eredetének kérdését.

A kor társadalmi-politikai igényeinek és a század enciklopédista szellemének köszönhető, hogy az olvasók széles tömegeihez, nem pedig tudósok szűk csoportjához szóló szakmunkák átlépik a tudományok közötti határokat. Valószínű, hogy egyoldalú szellemek nem is felelhetek volna meg a kor követelményeinek. Gheorghe Lazár gondolkodása politikai téren is nyilvánvalóan haladó jellegű. A nép nyelvén terjedő tudomány és műveltség véget vet majd a társadalmi elmaradottságnak és a nemzeti elnyomásnak — a felvilágosítóknak ez a meggyőződése Gheorghe Lazár és tanítványai magatartásában forradalmi hevülettel párosult. Rendkívül sokoldalú egyéniség volt Gheorghe Asachi is, egyaránt érdekelte a tudomány, az oktatásügy, a művészet, az irodalom, az újságírás, a jog, nagy része volt Moldva kulturális felemelkedésében.

Asachi befolyásának tulajdonítható, hogy Iași-ban 1830-ban megalakult az orvosok és természetbúvárok társasága. A társaság jelentősége nemcsak abban áll, hogy maga köré csoportosította a tudósokat és a természettudomány híveit; céljai között szerepel az is, hogy az agronómiai ismeretek terjesztésével könnyítsen a nép helyzetén, és hogy hozzájáruljon az ország természeti kincseinek ésszerű hasznosításához. Mindez a feltörekvő burzsoázia célkitűzéseivel kapcsolódik. Jellemző, hogy a társaságnak érmegyűjteménye is volt. Ugyancsak jellemző apróságként említjük meg, hogy a fizikus Teodor Stamati német—román szótárt szerkeszt

(1851), az orvos Constantin Vîrnav pedig Moldva „fiziográfiájával“, azaz egy emberföldrajzi, szociológiai és néprajzi szempontokat érvényesítő munkával doktorál. Constantin Vîrnav, az orvos, tisztában van azzal, hogy nem egy betegség társadalmi-művelődési okokra, kedvezőtlen közegészségügyi és népesedési viszonyokra vezethető vissza. Sok más orvost is említhetnénk, akik fogékonyak szociológiai, néprajzi és művelődési kérdések iránt; az ő szemükben a román paraszt egészségi állapotának kérdése — hazafiság és emberség kérdése.

E természettudományos képzettségű szakemberek humanizmusa esetenként más-más színezetű: hol felvilágosult (mint Vîrnavnál vagy Pavel Vasici-nál), hol keresztény, hol narodnyik (mint Zubcu-Codreanu-nál), hol bakunyinista (mint Nicolaie Russelnél), s mint ismeretes, a XIX. század utolsó évtizedében Ștefan Stîncă *Mediul social ca factor patologic* (A társadalmi környezet mint kórtani tényező) című disszertációjával föl-tűnik a marxista változat is. Ne feledkezzünk meg Iuliu Barașról (1815—1863), a testápolási, állattani, népességtudományi, fejlődéstani ismereteknek erről a fáradhatatlan terjesztőjéről sem. Spinoza és a dialektika hatása alatt álló természetrajz-tanárnak társadalmi-politikai nézetei is haladóak. Sokat köszönhet egészségügyi oktatásunk, gazdasági és politikai életünk Nicolaie Kretzulescu orvosnak is; az ő működésének java része a burzsoá nemzeti állam megalakulása és az állami függetlenség kivívása közötti időszakra esik. Ugyanebben a szakaszban lép föl N. Negură orvos, a materializmus büchneri változatának híve; valamint Alexandru Suțu pszichiáter, akinek sikerült túllépnie a vulgáris materializmus mechanizmusán. A kor orvosai és természetbúvárai szerint „minden tudomány végső és döntő célja: a társadalmi előrehaladás“. Ide sorolható továbbá Ion Ionescu de la Brad, aki már 1847-ben hangoztatta, hogy az oktatásnak összhangban kell állania „a kor szükségleteivel“. Ez az agronómus teoretikusa és résztvevője a 48-as forradalomnak, tagja az 1864-es földreformot megszavazó törvényhozó testületnek, emellett mezőgazdasági szakiskolát alapít. Ugyanitt kell megemlítenünk Ștefan Michăilescu-t, a természetrajz és fizika helyettes tanárát, aki materialista módon tárgyalta a lételmélet, ismeretelmélet és lélektan kérdéseit, s harcos demokratának bizonyult politikai és oktatásügyi kérdésekben.

Következetes materialista, ateista magatartás és különleges érzékenység a kor társadalmi-gazdasági problémái iránt — íme, két jellemvonás Victor Babeș portréjához. Egyike volt az első kutatóknak, akik sokoldalúan tanulmányozták a pellagrát, feltárva a betegség összefüggését a paraszti életformával. Victor Babeș, az orvos szemében a pellagra gyógy módja: a parasztlak földhözjuttatása. Hangsúlyoznunk kell, hogy a felvilágosult humanizmus korában a materialista tudósok zöme mindvégig a szellemi homály, a műveletlenség elleni harc egyik legfontosabb eszközének tekintette az ateista propagandát.

A harcos erdélyi közirás tudós román művelőinek sorában illő megemlítenünk dr. Artemin Alexi nevét is. Tevékeny polihisztor, foglalkozik történelemmel, irodalommal, politikával; evolucionista, darwinista még az emberré válás kérdéskörében is, háborúellenes, ateista. Elítéli az egyház türelmetlenségét és a nemzeti elnyomást. Sokatmondó a címe egyik 1874-es munkájának: *Poezia și filozofia naturii* (A természet költészete és bölcselete).

Emanoil Bacaloglu fizikus, Grigore Ştefănesu geológus és paleontológus, ezek a tekintélyes tudósok, a főiskolai oktatás megszervezői Bukarestben, kitartóan harcolnak (és különösen az utóbbi) azért, hogy az oktatás minél szélesebb körre terjedjen ki, és hogy a vak hit helyét a szabad vizsgálódás foglalja el. A következők nemzedékből Constantin Istrati orvos, vegyész és alkalmi költő szocialistaként és ateistaként indult, hogy mindvégig lelkes híve maradjon a tudománynak, és sohase adja fel bizakodását az emberiség jobb jövőjében, hitét abban, hogy ezt a jövőt a tudomány szavatolja. Hasonlóképpen a matematikus és csillagász Spiru Haret szilárd szociológiai alapokra kívánta helyezni a politikát, és megkísérelte egy „társadalmi mechanika“ kidolgozását (1911). Ezzel példát szolgáltatott arra, hogy a természet- és a humán tudományok közötti hagyományos határokat át lehet lépni, mégpedig nemcsak a filozófia, hanem valamely közös módszer (jelen esetben a matematikai) révén is.

*

Az 1965-ben megjelent *Istoria gândirii sociale și filozofice în România* (A társadalmi és filozófiai gondolkodás története Romániában) című kézikönyv nagy súlyt helyez a materializmus és idealizmus XX. század eleji küzdelmére. Valójában, mint láttuk, bekapcsolódní a materializmus és idealizmus között folyó harcba — ez már a múlt században is alkalmat nyújtott a természetbúvároknak arra, hogy fölvevessék a társadalmi élet és a társadalomtudományok égető kérdéseit.

A darwinizmus hatására a harc az élet és az ember eredetének kérdése köré összpontosul. Nicolaie Leon biológus (Haeckel tanítványa és híve) volt a vita egyik legélénkebb résztvevője. Álláspontja határozottan egyház- és vallásellenes. „Mint a természettörténet tanárának kötelességem az igazat tanítani“ — írja Leon. Bekapcsolódva a Leon és Nicolaie Paulescu közötti vitába, Dimitrie Voinov biológus terjedelmes bölcséleti okfejtésekbe bocsátkozik, hogy kimutathassa az olyan fogalmak tarthatatlanságát, mint „lélek“ és „Isten“. Dimitrie Voinov bírálja a „skolasztikus“ filozófiát, amely képtelen arra, hogy kielégítően megmagyarázza a világot, és nem ad választ a társadalmi kérdésekre. Dimitrie Voinov felfogása a XIX. század végi francia szocializmus eszméinek és Marx *Tőkéjének* hatása alatt alakult ki. Ezzel magyarázható állásfoglalása belpolitikai kérdésekben; 1907-ben például felhívást intézett a munkássághoz, hogy fogjon össze a parasztokkal. Voinov szocialista fogantatású humanizmusa a XX. századi román természetbúvárok humanizmusának sajátos változata. Ugyanezt a változatot képviseli több más nevezetes személyiség is, mint amilyen Emil Racoviță, Ioan Cantacuzino, Constantin I. Parhon. Ez az átmenet azoknak a román tudósoknak — közöttük Ștefan S. Nicolau és Vasile Rășcanu orvosoknak, Traian Săvulescu biológusnak — a humanizmusához, akik 1944 után csatlakoztak a harcok marxizmushoz. Jellemző, hogy a Romániának a háborúból való kilépését követelő 1944-es értelmiségi memorandum 66 aláírója közül húszan orvosok voltak.

Külön jellemzésre szorul a XX. század eleji román tudomány néhány kiemelkedő alakjának humanizmusa. Az ösztönös materializmus dialektikus elemekkel gazdagodott, a humanizmus emberbaráti és felvilágosító ténykedésben öltött testet Gheorghe Marinescunál, a világhírű ideggyógyásznál. Az élettanra támaszkodó funkcionalista társadalomelmélet felvételével Daniel Danielopolu a kibernetikai módszer előfutárává vált

a szociológiában; orvosként a betegség és a gyógykezelés társadalmi vonatkozásaira is kiterjedt a figyelme. Simion Mehedinți kutatásai felölelték a földrajzot, az emberföldrajzot, az elméleti pedagógiát, előfutára volt a „tudomány tudományának“, ezenkívül íróként, a kultúra és az életkorok filozófusaként és érdekes visszaemlékezések szerzőjeként is ismertté tette nevét. Működése nem kevesebb, mint fél évszázadig éreztette hatását a román kultúrában. Ion Simionescu prototípusa annak a tudósnek, aki azért kutatja, mert szereti a természetet, és annak a tudománynépszerűsítőnek, aki azért terjeszti, mert szereti a tudományt és — mindenekelőtt — az embert. Geológusi, paleontológusi, írói érdemeinek elismeréséül Ion Simionescut a román akadémia elnökévé választották. Francisc Rainer, az orvos, az élettan tanára, a modern értelemben vett román antropológia megteremtője széles látókörű ember volt; az emberi lét kérdései összes vonatkozásukban foglalkoztatták. A szépművészeti intézet anatómia-tanáráként sokoldalú kapcsolatokat épített ki tudomány és művészet között, s olyan emberek kerültek ki keze alól, akik jelentékeny szerepet töltek és töltenek be ma is a román kultúrában, nemcsak szakmai, hanem tág értelemben vett „humanitárius“ tevékenységükkel is. Említsük meg közülük a később Parhon-tanítvány Ștefan Milcut, aki társadalmi vetületeiben fejlesztette tovább az endokrinológiát, és szorgalmazta az antropológiai kutatások összekapcsolását a történeti és szociológiai vizsgálódással.

Kolozsvárt román részről Victor Papilian kezdeményezésére indult meg az anatómia tanítása és az antropológiai kutatás. Konzervatóriumi végzettséggel, regényíróként, a kolozsvári opera igazgatójaként, tehetséges esszéistaként Victor Papilian nagymértékben hozzájárult a két világháború közötti Erdély szellemi életének fölpezsdítéséhez. Egyik tanítványa, Victor Preda, egy átfogó antropológia létrehozásán munkálkodott. Több mint öt évtizedes, szintetizáló igényű orvostörténeti munkássággal a háta mögött Valeriu Bologna az orvosi humanizmusnak és a történeti szemléletnek a bajnoka.

*

Századunk második felének humanizmusát többek között növekvő fogékonyság jellemzi a természettudományok vívmányai iránt. Másrészt a társadalmi, történeti és politikai kérdések egyre élénkebben foglalkoztatják a szocialista tudósokat. Az új ember, akit a szocialista társadalom tervez és teremt meg, sokoldalú lény, képes arra, hogy magáévá tegye és gyümölcsöztesse a legkülönbélebb emberi értékeket.

Országunkban a ma tudósa számára a filozófia művelése többet jelent felvilágosításnál és ismeretterjesztésnél. A filozófia folytonos alkotó továbbfejlesztése a természettudósok feladata is, nemcsak a hivatásos filozófusoké. Ez nemcsak a tudományos megismerés elméletére és a módszertanra érvényes, hanem a filozófia antropológiai vonatkozású ágaira is: a szociológiára, esztétikára, etikára, az emberi lét elméletére. Szándékosan hagytuk említés nélkül nem egy tudományos képesítésű személyiségünk irodalmi, művészeti munkásságát, jóllehet egyikük-másikuk művei igen jellemzően példázzák a román tudományosság humanitárius törekvéseit. Itt érzük be azzal az állítással, hogy a román tudomány, irodalom és filozófia legnevesebb képviselői mindig is rendkívül fogékonyak voltak a művészet, a természet, a tudomány és a társadalmi élet összefüggései iránt.